

poraja želja, da bi nam mimo številčnih podatkov o mladini (posebej o "organizirani") obravnavanega obdobja bil na voljo tudi nekakšen curriculum vitae poglavitnih ideologov in aktivistov mladinskega gibanja. Zanimal bi nas še zlasti njihov socialni izvor, šolanje (z opredelitvijo njihovih mecenov, kolikor bi bilo to le mogoče) in njihov poklic oziroma zaposlitev (s politično opredelitvijo delodajalca). Rekrutacija tovrstnega kadra je namreč še posebno zanimivo vprašanje.

Poznane so trditve, da je šlo v našem stoletju za realizacijo tega, kar so si zamislili stoletje prej. Če je to tako, predpostavljamo, da je bila realizacija idej 19. stoletja, še zlasti ko je šlo za njihove radikalne izvedbe, v veliki meri v rokah mladine. Vprašanje, v kolikšni meri je bila mladina pri tem orodje normalnih ali ekscentričnih starejših ljudi, v kolikšni meri pa je take ali drugačne zamisli izvajala na svoj račun, je poseben problem. V vsakem primeru se zdi, da se vlogo mladine v našem stoletju, z upoštevanjem vseh njenih značilnosti, premalo zavedamo. Če bi se je, bi nas morala politična in vsakršna druga dogajanja med mladino bolj zanimati. Vloga mladine je namreč, kot vse kaže, v 20. stoletju bistveno večja kot v prejšnjih obdobjih. Spričo tega velja dela, kakšno je knjiga Anke Vidovič-Miklavčič, s tem topleje pozdraviti. Izhajajo namreč vse preveč poredko.

Slavko Kremenšek

Ž a r k o L a z a r e v i č: *Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848-1948*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1994 (Zbirka Forum; 1994, 2), 171 strani.

V slovenskem zgodovinopisju ni ravno veliko del, ki bi obravnavala nek historični problem od njegovega pojava do njegovega zaključka. Ta ugotovitev kaže na prva odlika Lazarevičevega dela o kmečkih dolgovih na Slovenskem, saj raziskovane tematike ni omejeval po okornih časovnih obdobjih, temveč je delo zamejil problemsko - od pojava zadolženosti ob zemljiški odvezi leta 1848 do končne razdolžitve sto let kasneje.

Pričujoče delo ne bi smelo zanimati zgolj zgodovinarjev, temveč v veliki meri tudi ekonomiste. Na to nas že v predgovoru opozarja ekonomist Neven Borak, ko pravi, da "ni v navadi, da bi ekonomist pisal predgovor zgodovinarjevi knjigi", v nadaljevanju pa poudarja, da je ekonomska zgodovina tista panoga, ki kar kliče po sodelovanju zgodovinarjev in ekonomistov. To pa seveda ne pomeni, da ne bi branje Lazarevičevega dela koristilo tudi vsem drugim ukaželjnim ljudem, ki bi radi spoznali problem, o katerem so ne tako davno tega premišljevali v veliki večini slovenskih družin.

Spisek literature nam dokazuje, da je avtor upošteval širok spekter virov. Ti so nam približali problem kmečke prezadolženosti z različnih zornih kotov, tako pač, kot so jih videli ljudje, ki jih je ločevala stanovska ali politična pripadnost. Ob tem je razveseljivo, da je uporabljen način citiranja pod črto (footnote), ki

znanstvenikom v veliki meri olajša branje. Za doslej izdana dela v založbi Znanstvenega in publicističnega središča to ni bilo ravno v navadi.

Knjiga ima osem zaokroženih poglavij. V prvem je avtor obravnaval kmečke dolgove v avstrijski dobi in najprej označil prvo obdobje zadolževanja od konca petdesetih do začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so se dolgovi približno podvojili; od slovenskih dežel je bila izjema z bistveno manjšim porastom le Primorska. Bolj kot zadolženost sama je bil zaskrbljujoč vzrok zadolževanja, saj je bila med temi le redko investicija v povečanje proizvodnje. Običajno je bil vzrok zadolževanja povsem "neekonomske" narave, kar je pričalo o neprilagodljivosti slovenskega kmetijstva na prodiranje kapitalizma. To je bilo deloma vidno tudi v programih za razreševanje zadolženosti, predvsem v Krekovem, ki se je opiral na malega slovenskega kmeta, medtem ko se je Vošnjak v svojem programu zavedal, da je uveljavljanje kapitalističnih odnosov dejstvo, ki se ga ne da ustaviti. Drugo obdobje intenzivnega zadolževanja kmetov je trajalo vse od devetdesetih let prejšnjega stoletja do začetka 1. svetovne vojne, ki pa je že prineslo veliko novost, ki naj bi pomagala kmetom. To so bile kreditne zadruge. Ustanavljanje le-teh ni potekalo enotno, saj je tudi na ta proces vplivalo ločevanje političnih duhov na Slovenskem na liberalni in katoliški tabor.

Medvojna gospodarska politika je tema drugega poglavja. Avtor je nakazal štiri cikle gospodarskih gibanj; ki so od prvotno ugodnih za kmetijstvo postajala vse bolj neugodna, škarje cen v škodo agrarnih produktov pa so dosegle višek v prvi polovici tridesetih let. Gospodarsko okrevanje v drugi polovici tridesetih let pa kmetijstvu tudi ni pripomoglo dvigniti na nivo iz dvajsetih let. V tretjem poglavju, v orisu jugoslovanske kmetijske politike, je Lazarevič nakazal, da so trditve, da le-ta ni bila izdelana, preveč posplošene. Prikazal je osnovne poteze agrarne reforme (z gospodarskega gledišča neuspešne), davčni sistem na področju kmetijstva, ki je bil za vso državo izenačen šele deset let po združitvi v Jugoslavijo, in konkretnejše državne intervencije v kmetijstvu. To so bile: kmetijske zbornice, ki zaradi relativno pozne ustanovitve (šele leta 1937) niso omogočale večje uveljavitve kmečkih zahtev; intervencija na žitnem področju z izvozom prek pooblaščenih državne delniške družbe; kreditiranje v kmetijstvu, ki je prineslo korist predvsem Srbiji in Vojvodini, v Sloveniji pa zaradi dobro razvitega zadružništva ni pognalo globljih korenin.

V četrtem poglavju je avtor orisal specifične poteze slovenskega kmetijstva. Z navajanjem in primerjanjem različnih podatkov (deležem kmečkega prebivalstva, posestno strukturo, velikostjo kmetij, strukturo pridelkov in izdatkov itd.) je prišel do sklepa, da so v pogojih tržnega gospodarstva akumulacijo ustvarjale kmetije s prek 10 ha zemlje. Ker je imelo tri četrte slovenskih kmetov manjšo posest, so gospodarska nihanja močno prizadela veliko večino slovenskega podeželja. Temu sledi še oris pglavitnih agrarnih panog, s katerimi so se ubadali slovenski kmetje, prikaz odnosa slovenskih strank do kmetijske problematike in pogled v načine pospeševanja kmetijstva v Dravski banovini. Temu v petem poglavju sledi prikaz kmečkega zadolževanja v jugoslovanski dobi. Začelo se je

v prvi polovici dvajsetih let, spodbudile pa so ga ugodne finančne in gospodarske razmere. Te pa so se končale v drugi polovici dvajsetih let, ko je že postajalo jasno, da je na vidiku dolžniška kriza, ki se je v vsej ostrini pokazala v času velike gospodarske krize v začetku tridesetih let. Predvsem pri majhnih kmetijah so postali dolgovi tako visoki, da ni bilo moč niti pomisliti na odplačevanje glavnice, kupna moč in plačilna sposobnost kmečkega prebivalstva pa je bila nična.

Šesto poglavje je osrednji del knjige in po svoje tudi njen višek. Avtor je v njem prikazal razdolževanje kmetov v prvi jugoslovanski državi. Najprej je na kratko orisal proces razdolževanja v nekaterih drugih evropskih državah in v ZDA. Ob tem je opozoril, da je šla Jugoslavija po isti poti, le da je bila pri tem počasnejša. To po svoje ne preseneča (Balkan je pač Balkan), saj so prvi predlogi razdolževanja s konca dvajsetih let prišli iz politično opozicijskih vrst in bili že zato brez možnosti za realizacijo. Možnostim za razdolževanje kmetov so poleg politične pozicije ostro nasprotovali še bančniki, ki bi s tem izgubili svojo zlato jamo. Nekateri bančni krogi so bili v bran svojih pozicij pripravljeni sprejeti tudi denar iz primarne emisije, kar bi seveda sprožilo visoko inflacijo (to nas seveda močno spominja na dogodke nekaj let nazaj).

Prvi korak k reševanju problemov je bil pomladi 1932 sprejet moratorij na odplačevanje dolgov. V naslednjih letih pa je vlada izdala več uredb o zaščiti kmetov, ki so ščitile kmete pred prisilnimi poravnkami, določale načine in roke odplačevanja dolgov ter deloma znižale višino dolgov in obrestnih mer. Dokončna podoba odplačevanja dolgov je bila izdelana leta 1936 v obliki Uredbe o likvidaciji kmečkih dolgov, leto kasneje pa je začela dolgove prevzemati Priviligirana agrarna banka. Tudi pri bolj urejenem odplačevanju ni šlo brez težav, saj so le slovenski kmetje redno izpolnjevali svoje obveznosti, kar gre po Lazarevičevem mnenju pripisati "večji plačilni disciplini in doslednejši izterjavi, kar je bila posledica neprimerno bolj urejene davčne službe in zemljiške knjige kakor v južnih predelih jugoslovanske države."

Končna razdolžitvev je opisana v sedmem delu, ki časovno zajema leta 2. svetovne vojne in prva povojna leta, ko je nova oblast dokončno izbrisala dolgove. V osmem poglavju, naslovljenem Razpotja slovenskega kmetijstva v dobi kapitalizma, je avtor iz vsega do tedaj povedanega ocenil prezadolženost kot osrednji problem slovenskega kmetijstva opisane dobe iz različnih zornih kotov, iz finančnega, iz vidika prenaseljenosti in razvitosti drugih gospodarskih panog, tehnološke nerazvitosti in strukturnih neskladij. Vsa problematika je bila ujeta v začaran krog, saj je reševanje enega problema povzročalo težave na drugem koncu. In če ocenjujemo s sedanjega vidika, skorajda dobimo občutek, da se slovensko kmetijstvo še vedno vrti v zaprtem krogu. Saj, kakor nas je med vrsticami avtor večkrat opozoril, razreševanje zgolj nekega problema ne pomeni izboljšanje situacije, če niso hkrati opravljene tudi sistemske spremembe, ki preprečujejo ponovno rojstvo enakih težav.

Lazarevičevo delo je pomemben prispevek k poznavanju slovenske gospodarske preteklosti. Prinaša tudi nekaj pogledov, ki v našem zgodovinoepisju niso ravno

običajni. Na prvem mestu bi pri tem omenil razveseljivo primerjavo z drugimi evropskimi državami, ki so se soočale z enakimi težavami kot Jugoslavija oziroma Slovenija. Navajanje tovrstnih primerjav namreč dopušča sodbo, v koliko je razreševanje določenih težav v Sloveniji sovpadalo s hkratnimi evropskimi procesi, in to sodbo brez špekulacij, ki so največkrat sad ideoloških ocenjevanj in ne temeljijo na konkretnih podatkih.

Številne pregledne tabele so primerne za analizo sorodnih problemov, v katere se avtor sam ni poglobljal. Ekonomisti bodo npr. v njih našli dokaz za svoje večkrat izrečene, a prepogosto preslišane trditve, da najmanjše kreditov za večinoma negospodarske investicije ni gospodarno poslovanje. Zgodovinarji pa bodo npr. v Lazarevičevem delu našli dokaz, da se zgodovinski dogodki ne smejo soditi kot zgolj dobri ali zgolj slabi. Tako je tudi vojna prinesla vsaj eno "korist" (čeprav se sliši še tako sarkastično), da je namreč z visoko inflacijo sprožila samodejno razdolževanje prezadolženih kmetov.

Še veliko podobnih prebliskov se porodi bralcu ob prebiranju Lazarevičevega dela. Na koncu knjige pa pomisli, da je bral delo, ki ne govori zgolj o tistem, ker je napisano v naslovu, namreč o kmečkih dolgovih nasploh. Tematika dela je širša, saj se dotika gospodarske panoge, ki je dajala zaslužek večini slovenskega prebivalstva, in njene vpetosti v širšo gospodarsko in politično problematiko.

Aleš Gabrič

Ruth Wodak / Peter Novak / Johanna Pelikan /
Helmut Gruber / Rudolf de Cillia / Richard
Mitteln: *Wir sind alle unschuldige Täter*. Frankfurt, Suhrkamp, 1990, 401
strani.

Knjiga Vsi smo nedolžni storilci, ki jo je napisalo več avtorjev, kar je bilo glede na način dela nujno, predstavlja zgleden primer interdisciplinarne socio-loško-zgodovinsko-filološke analize. Delo pa je poleg tega zanimivo tudi zaradi občutljive tematike, ki jo obravnava, saj gre za snov, ki jo je treba zaradi specifičnega pomena v avstrijski družbi obravnavati zelo argumentirano in subtilno hkrati.

Izhodiščna vprašanja, ki knjigo definirajo, so:

Kako je mogoče, da je v avstrijski družbi danes, po Auschwitzu, ko predstavlja židovska manjšina ca. 0,1% (oz. 7000 pripadnikov židovske skupnosti) antisemitizem sploh še mogoč?

Na kakšen način prodira v avstrijske medije in je tako direktno ali indirektno, praktično pa brez presledka, ves čas po drugi vojni prisoten v avstrijskih medijih (čeprav je "uradno" strogo prepovedan)?

Ali je njegove korenine res mogoče iskati izključno v nemško-avstrijski, z antisemitizmom prežeti zgodovini ali se za tem skriva še kaj?